

Az „igen vagy nem” csapdája

VISSZHANG - LXVIII. évfolyam, 37. szám, 2024. szeptember 13.

„Igen vagy nem? S mit ér a nem, / ha nem üt rá igenre? / embereld meg magad istenem / ha nem vagy mondd szemembe” (Géher István: *Király letérdel, Hamlet jó*)

Varga Dániel remek cikkében – *Az algériai férfi (nő!) (férfi!!)*, *ÉS*, 2024/36., szept. 6. – áttekinti, hogy a kromoszómahibák, a hormonzavarok és a gének kifejeződésében jelentkező anomáliák milyen sokféle rendellenességet idézhetnek elő a belső és külső nemi szervek fejlődésében. Csak arra nem tér ki, hogy azokat, akiknek például kettő helyett három, esetleg négy ivari kromoszómájuk van, vagy testükben egyaránt található petefészek- és hereszövet, férfinak vagy nőnek kell-e tekinteni. Nem meglepő, hogy a szerző nem foglalkozik ezzel, hiszen a kérdés értelmetlen...

Az információfeldolgozás alapvető lépése a kategorizálás. Az agyunkba beáramló információkat villámgyorsan be kell sorolnunk néhány egyszerű kategóriába, másképp nem tudunk tájékozódni, tevékenykedni a világban. Ez azonban nem jelenti azt, hogy kategóriáink lefedik a külvilág minden jelenségét! A skatulyákat azért eszkábáljuk össze, mert nélkülözhetetlen eszközök az információfeldolgozásban. Óriási hiba azt képzelni, hogy az általunk kialakított kategóriák *már eleve a természetben* is léteznek, és igazi ostobaság elvárni, hogy a világ összes jelensége illeszkedjen skatulyáinkba. Márpedig megrögzötten így állunk hozzá a dologhoz. A férfi-nő kategóriapár nagyon használható, mert az emberek túlnyomó többsége egyértelműen besorolható a két rekesz valamelyikébe. De hova tartozik a Morris-szindrómás személy, aki nőiesen néz ki, hüvelye is van, de citogenetikai vizsgálattal kimutatható, hogy sejtjei Y kromoszómát is tartalmaznak? Azért ő nő? Vagy akkor férfi? Vagy valami más? A műszerek nem fogják eldönteni, mert a válasz attól függ, *hogyan definiáljuk* a férfi és a nő fogalmát. A vírusok élőlények? Könnyű felelni, csak előbb valaki mondja meg, mi számít élőlénynek. Érzelmetli, olykor dühödt viták folynak arról, mikor kezdődik az emberi élet. A két ivarsejt egyesülésének pillanatában? Vagy a velőcső záródásakor? Amikor a szív dobogni kezd? Hiába nézzük a mikroszkópot, mert az dönt, *mi* hogyan határozzuk meg az ember fogalmát. A természetben folyamatok zajlanak – címkéket, kategóriákat, kategóriahatárokat hiába is keresünk. Az, hogy valamit minek tekintünk, hogyan nevezünk el, tőlünk, észlelőktől függ. A felelősség a miénk.

Mégis a vagy-vagyot akarjuk, az igent és a nemet, mert ez ad biztonságot. Nem kívánunk szembesülni azzal, hogy a valóság nem egészen olyan, amilyennek látni szeretnénk. Például nem akarjuk tudni, hogy a kizárólagos heteroszexualitás és kizárólagos homoszexualitás között még számos átmeneti nemi orientáció is létezik. Újra és újra elkövetjük a hibát, hogy csökönnyösen ragaszkodunk hozzá: ami nem fér bele a kategóriákba, az nincs, vagy ha mégis van, akkor az csalás, aljas támadás ellenünk, és be kell tiltani. A saját gyártású skatulyáinkhoz ragaszkodunk az igazság helyett. Olyanok vagyunk, mint Nagy Lajos *Képtelen természetrajzában* a bűvár hencser, amely tizenöt éven át csúszott a sötétben mindig ugyanazon az úton, s minden alkalommal beleesett egy gödörbe. Követeljük, hogy a valóság alkalmazkodjon a kategóriáinkhoz! Ne létezzenek olyan dolgok, amelyeket sehova nem tudunk besorolni! – Csakhogy a bűvár hencser a tizenhatodik évben elkezdte kikerülni a gödröt. Sajnos mi még messze vagyunk ettől. Egyelőre csak a sötétben csúszunk a gödör felé.